

УДК 159.07.2:614.23-316.77 (050)

П'янківська Людмила Володимирівна, канд. психол. наук, старший викладач кафедри педагогіки, психології, медичного та фармацевтичного права Національна медична академія післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика, м. Київ, Україна.

e-mail: fontan_v@ukr.net

orcid.org/0000-0001-9086-271X

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СФОРМОВАНОСТІ КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ЛІКАРІВ-ІНТЕРНІВ

Анотація

Стаття присвячена проблематиці комунікативних компетентностей у лікарів-інтернів. Проведено теоретичний аналіз поглядів науковців щодо сутності поняття «комунікативна компетентність». Окреслено структуру та основні її складові. Доведено, що комунікативна компетентність виступає базовою характеристикою професійної компетентності фахівців у галузі охорони здоров'я.

У статті основна увага приділена дослідженню особливостей сформованості комунікативних компетентностей у лікарів-інтернів на етапі здобуття післядипломної освіти. Констатовано, що комунікативні компетентності відіграють важливу роль у забезпеченні високого рівня надання медичних послуг населенню, у налагодженні міжособистісної взаємодії, формуванні комплаєнсу, уникненні конфліктів між лікарем та пацієнтом або його близькими родичами. Визначено рівень вираженості та значущості комунікативних компетентностей у професійній діяльності лікаря. Певні розходження в оцінюванні комунікативних компетентностей у лікарів-інтернів дали змогу визначити основні необхідні підходи та шляхи щодо відповідного рівня їх розвитку. Практична значущість проведеного емпіричного дослідження

обумовлена необхідністю удосконалення процесу підготовки лікарів на етапах післядипломної медичної освіти та безперервного професійного розвитку.

Ключові слова: компетентність, компетентнісний підхід, комунікація, професійні компетентності, комунікативні компетентності, комунікативна культура.

PIANKIVSKA LIUDMYLA PhD in Psychology, Senior Lecturer at the pedagogy, psychology, medical and pharmaceutical law department Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education, Kyiv, Ukraine

RESEARCH ON THE FEATURES OF INTERNS' COMMUNICATIVE COMPETENCE DEVELOPMENT

Summary

The article is devoted to the issue of communicative competence among intern doctors. A theoretical analysis of the scientists' views concerning the essence of the concept "communicative competence" was conducted. The structure and its main components were defined. It was proved that communicative competences is a basic characteristic of professional competence of healthcare professionals.

The article focuses on the features formation exploration of communicative competences among intern doctors at the postgraduate education stage. It can be stated that communicative competences play an important role in ensuring a high level of medical services for the population, in establishing interpersonal interaction, building compliance, avoiding conflicts between a doctor and a patient or his close relatives. The level of expression and significance of communicative competences in the professional activity of a doctor was determined. Certain differences in the assessment of communicative competences of intern doctors allowed to determine the main necessary approaches and ways concerning the appropriate level of their development. The need to improve the process of training doctors at the postgraduate medical education stages and continuous professional development contribute to the practical significance of the conducted empirical research.

Keywords: *competence, competency building approach, communication, professional competences, communicative competences, communicative culture.*

Постановка проблеми і актуальність дослідження. Інтенсивна технологізація у світі, євроінтеграційне освітнє спрямування України, реформування системи сучасної освіти та сфери охорони здоров'я у державі підвищують вимоги щодо якісної підготовки лікарів. Це змушує переглянути особливості компетентнісного підходу до удосконалення їх професійної підготовки та узгодити його з вимогами сучасності. У даному контексті виникає необхідність обґрунтування на переорієнтацію, розробку освітніх програм та відповідних планів, що сприяли б ефективному формуванню у лікарів базових компетентностей, а також на організацію й опрацювання дієвих шляхів щодо їх упровадження у практичну діяльність закладів освіти галузі охорони здоров'я.

На сучасному етапі у нашій державі висувуються серйозні вимоги до забезпечення якісної компетентнісної складової в освітньому процесі. Зокрема у Законі України «Про вищу освіту» акцентується увага на якості вищої освіти та її відповідності умовам упровадження «...освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства та стандартам вищої освіти, професійним та/або міжнародним, потребам заінтересованих сторін і суспільства» [12].

Актуальність компетентнісного підходу активно відображається у ряді нормативних документів європейських і міжнародних організацій та дослідженнях сучасних науковців. Зокрема Європейська комісія у 2018 році у «Пропозиціях Рекомендації ради щодо ключових компетенцій до навчання впродовж життя» схвалили новий перелік ключових компетентностей, що включає також і мовну компетентність (*Languages competence*) [17]. У нормативному документі зазначається, що запропонована структура закладає основу визначення комунікативних компетенцій загалом та знаходить відображення в освітніх стандартах.

Активна законотворчість в області реформування підготовки медичних кадрів висвітлена і у вітчизняному законодавстві. За останні два роки внесено зміни і доповнення та приведено у відповідність до Європейської Національну рамку кваліфікацій [11], довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників «Охорона здоров'я» [2]. затверджено постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про систему безперервного професійного розвитку фахівців у сфері охорони здоров'я» та наказ МОЗ України «Деякі питання безперервного професійного розвитку лікарів», останніми – у систему підготовки професійних медичних працівників було введено поняття безперервного професійного розвитку (далі – БПР). Все це інтенсифікувало відповідні зміни у систему якості підготовки та професійне становлення особистості лікаря, у тому числі і у напрямі формування комунікативних компетентностей, відповідно до сучасних стандартів та задля успішного виконання професійних обов'язків на висококонкурентному ринку праці у галузі охорони здоров'я.

Комунікативна компетентність (з лат. *communico* – узагальнюю, зв'язую, спілкуюся і *competens (competentis)* – здатний) – це здатність вести природну комунікацію, використовуючи сукупність знань, умінь та навичок про норми і правила ефективного спілкування.

Виходячи з етимології самої назви професії «лікар», тобто людини, яка здатна «заговорити» хворобу, вже закладена установка на спілкування з хворим, на діалог, на включення особистісних ресурсів пацієнта у процес лікування [15]. У медичній практиці лікар насамперед повинен налагодити психологічний контакт з пацієнтом, вміти вислухати його і пояснити сутність захворювання, базуючись на спостереженнях і безпосередньому спілкуванні з хворим шляхом пізнання його особистості та виявлення причин захворювання. Успішність цих міжособистісних стосунків залежить від належного рівня сформованості у нього комунікативних компетентностей. Вони базуються на професійних знаннях, емпатії, умінні швидко орієнтуватися у ситуаціях

професійного спілкування з пацієнтами та його близькими родичами, розумінні стратегій поведінки, мотивів, фрустрації, інтенції як своїх власних, так і співрозмовника, навичках освоєння комунікативних технологій та психології спілкування.

Таким чином, комунікативна компетентність лікаря виступає обов'язковою складовою його професійної компетентності. Саме інтенсивне законотворче реформування у галузі охорони здоров'я, соціальні потреби суспільства, недостатня вивченість проблематики зумовлюють актуальність та необхідність більш глибокого дослідження комунікативних компетентностей у майбутніх лікарів і розробку ефективних напрямів удосконалення процесу підготовки лікарів в умовах сьогодення на етапах післядипломної медичної освіти й БПР.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику комунікативної компетентності окреслимо шляхом теоретичного аналізу основних положень учених, викладених у наукових джерелах. Дослідженню комунікативних компетентностей присвячені роботи К. Абульханово-Славської, М. Аргайла, Г. Балла, О. Бодальова, Є. Божович, Н. Бібік, Е. Берна, І. Зимньої, К. Роджерса, В. Кан-Калика, В. Крутецького та ін. Комунікативну компетентність у майбутніх лікарів вивчали М. Анкваб, А. Варданян, Т. Веприк, В. Дроненко, В. Лапіна, Л. Пляка, В. Тюріна, К. Хоменко, В. Юкало та ін.

Уперше ввів поняття «комунікативна компетентність» й виділив його складові Майкл Аргайл [8]. Базовими її компонентами він вважає особистісні риси (цілеспрямованість, екстравертованість, емоційну стійкість) та здібності (знання правил, двосторонній міжособистісний зв'язок, уміння слухати, говорити, нагороджувати, етичність поведінки, уміння бути гнучким у спілкуванні).

Науковці С. Максименко, О. Павленко вбачають комунікативну компетентність складовою частиною культури фахівця і здатністю бути готовим до виконання професійної діяльності [5]. На думку В. Крутецького вона є компонентом здібностей. А. Бодальов, Є. Божович, А. Реан, Л. Шипіліна,

В. Якунін пов'язують комунікативну компетентність зі здібностями у ході спілкування та вбачають її особистісною якістю у безпосередній міжособистісній взаємодії.

Л. Петровська характеризує комунікативну компетентність як складне утворення у поєднанні теорії і практики та вважає її здатністю, що допомагає налагоджувати й підтримувати належні міжособистісні стосунки з людьми, що залежать від певної сукупності комунікативних знань і вмінь та сприяють ефективності комунікативного процесу [9]. О. Леонтьєв комунікативну компетентність визначає як сукупність комунікативних умінь. Ю. Ємельянов вказує, що комунікативна компетентність є здатністю до комунікації, що засновується на знаннях, умінні організувати власне міжособистісне спілкування з людьми й орієнтуватися у процесі взаємодії, володінні вербальними і невербальними засобами комунікації [3]. А. Добрович в її базовій основі виділяє загальну здатність одночасно спостерігати й фіксувати мовленнєву невербальну комунікацію у процесі спілкування [3].

А. Мудрик вважає комунікативну компетентність найважливішим структурно-функціональним складником професійної компетентності фахівця. Науковець серед основних комунікативних характеристик виокремлює: відповідність поведінки особистості контексту комунікації; знання правил спілкування, навички адаптації й здатність проявляти гнучкість у їх реалізації а також пов'язує з міжособистісними стосунками [6; 7].

Отже, проведений теоретичний аналіз значної кількості наукових джерел дає підставу стверджувати, що на сьогодні не існує єдиного підходу до розуміння тлумачення поняття та обґрунтування єдиної прийнятої структури комунікативної компетентності.

Спробуємо окреслити бачення комунікативної компетентності лікаря у галузі охорони здоров'я. Науковець Л. Пиріг вважає її комплексом знань про спілкування у різноманітних ситуаціях і з різними комунікантами, комплексом умінь ефективно застосовувати у конкретному спілкуванні роль комунікатора чи

реципієнта [10]. Сучасний дослідник Ю. Юсеф вказує, що вона є базовою складовою професійної компетентності фахівців медичного профілю [16]. М. Анквааб розуміє як багаторівневу інтегральну якість особистості, що впливає на професійну діяльність лікаря й базується на установці, підтримці та розвитку ефективних стосунків з пацієнтами та іншими учасниками лікувально-профілактичного процесу [1].

Існують різноманітні підходи до визначення структури комунікативної компетентності лікаря. Задля визначення її ключових структурних компонентів розглянемо основні сфери діяльності лікаря. Враховуючи зміст, специфіку та функції спілкування, вона охоплює такі основні сфери його діяльності:

- компетентність у здійсненні комунікативної, перцептивної та інтерактивної функцій спілкування;
- компетентність у втіленні «суб'єкт-суб'єктної» взаємодії з партнерами по спілкуванню;
- компетентність у вирішенні продуктивних і репродуктивних завдань спілкування;
- компетентність у реалізації особистісного, операційно-інструментального, поведінкового і глибинного рівня спілкування [13].

Специфіка лікаря включає у себе постійну взаємодію з людьми та безпосереднє спілкування у процесі виконання професійних завдань, де він виступає організатором взаємодії, а пацієнт – партнером. Базовими складовими комунікативної компетентності лікаря є: толерантність, спостережливість та емпатійність.

Водночас, заслуговують на увагу бачення науковця А. Сердюк, який серед ключових компонентів комунікативної компетентності лікаря виділяє:

- уміння встановлювати контакт зі співрозмовником;
- здатність підтримувати бесіду;
- уміння застосовувати різні стилі й жанри мовлення;

- проявляти здатність до переконання, уміння доводити правильність власного бачення, надихати ідеями;
- уміння правильно вести бесіду та розповідати;
- знання медичної термінології;
- уміння проводити аналіз та бути внутрішньо мотивованим на виявлення та виправлення різноманітних помилок у власному мовленні;
- мотивованість на проведення аналізу змісту правильності мовлення;
- використання у професійній комунікації вербальних і невербальних засобів;
- уміння редагувати власне мовлення;
- застосування нормативності у спілкуванні й володіння жанрами мовлення відповідно до ситуації;
- уміння вільно продукувати професійно орієнтований текст [14, с. 120].

Різносторонньо підходять до розуміння структури комунікативної компетентності лікаря й інші сучасні науковці. Дослідники Т. Єжижанська та М. Осадча вказують, що складовими комунікативної компетентності є: вміння налагоджувати комунікацію з іншими людьми, постійно підтримувати соціальні стосунки; здатність оперувати професійною інформацією. Вітчизняний психолог М. Філоненко структурними компонентами комунікативної компетентності лікаря вважає гностичний, конативний та емоційний, М. Анквааб – когнітивний, особистісно-мотиваційний та діяльнісний [1], Є. Бондаревська – когнітивний, ціннісно-мотиваційний і практичний компоненти. Ю. Юсеф до основних складових комунікативної компетентності студентів-майбутніх лікарів відносить мовну, мовленнєву, предметну й прагматичну компетенції [16].

Отже, як бачимо не має єдиного бачення дослідників щодо структури комунікативної компетентності лікаря. Водночас слід відмітити, що усі науковці при дослідженні ключових компонентів комунікативної компетентності лікаря виділяють значущість його характерологічних особливостей особистості,

специфіку соціального середовища й безпосередню соціальну адаптованість фахівця, професійні й комунікативні знання та досвід.

Слід також відмітити, що існує ряд протиріч з якими стикаються молоді лікарі на практиці, маючи недостатній рівень комунікативних знань, умінь і навичок при взаємодії з пацієнтом:

- безпосередній контакт з хворим спричинює дискомфорт, знервованість, розгубленість, через страх помилитися, що заважає процесу спілкування;

- недостатня мотивація молодого лікаря до саморозвитку та професійного удосконалення, у тому числі і до удосконалення власних комунікативних компетентностей;

- приклади наслідування взаємодії «лікар-пацієнт» досвідчених лікарів не завжди є взірцем;

- наявна потреба підлаштовуватися під ситуацію, співрозмовників та психоемоційний стан пацієнта задля уникнення непорозумінь, залагодження конфліктних ситуацій та ін.

Окреслені перепони доводять, що в основному при підготовці майбутніх лікарів приділяється більше уваги вивченню біологічним, медичним, хімічним і фармакологічним наукам, а комунікативна складова фахової підготовки у процесі викладання базових дисциплін враховується недостатньо. Саме ці аспекти потребують додаткової уваги до процесу підготовки лікарів на різних етапах їх професійного розвитку. Слід також зазначити, що на наш час практично немає досліджень щодо моніторингу рівня сформованості комунікативних компетентностей у молодих лікарів, що спонукало нас до проведення відповідного соціологічного дослідження.

Прагнення подальшого удосконалення підготовки медичних працівників у системі післядипломної освіти та безперервного професійного розвитку лікарів сприяло постановці **мети статті, що спрямовувалася** на здійснення теоретичного аналізу та проведення емпіричного дослідження особливостей

сформованості комунікативних компетентностей у лікарів-інтернів у період реформування галузі охорони здоров'я.

Для реалізації мети роботи нами застосовано комплекс взаємопов'язаних наукових теоретичних методів досліджень: методи аналізу, порівняння, узагальнення отриманих результатів соціологічного опитування. В якості основного інструментарію нами використано розроблену соціологічну анкету «Моніторинг соціально-гуманітарних компетенцій лікаря у підготовці професійних медичних кадрів» [4], а отримані результати оброблено за допомогою стандартизованого пакету програм IBM SPSS Statistics 23.0.

Виклад основного матеріалу. У ході проведеного емпіричного дослідження вивчалися рівень вираженості комунікативних компетентностей у лікарів-інтернів, а також їх значущість у структурі професійної діяльності лікаря.

Дослідження проводилося на базі НМАПО імені П. Л. Шупика впродовж 2017-2019 років. Вибіркою було охоплено 173 лікарі-інтерни різних спеціалізацій першого року навчання із середнім стажем роботи лікарем – 2,09 роки, з них 69,9 % – особи жіночої статі та 30,1 % – чоловічої.

За результатами соціологічного опитування встановлено, що лікарі-інтерни вважають за бажаний вище за середній (4,38 бала – за 5 бальною шкалою) рівень сформованості комунікативних компетентностей у лікаря задля ефективного виконання ним професійної діяльності. Це вказує, що суб'єкти дослідження усвідомлюють значущість та необхідність сформованості відповідних комунікативних компетентностей у лікаря. Отримана оцінка, додатково акцентує увагу на перегляд підходів до освітнього процесу у закладах вищої медичної освіти, у тому числі й післядипломної. Водночас, потреба у відповідному рівні сформованості комунікативних компетентностей у лікарів, спрямовує увагу та зобов'язує провайдерів (організаторів) заходів безперервного професійного розвитку віднаходити та забезпечувати необхідний системний та науковий підхід щодо відповідного рівня їх розвитку.

Отже, задля підтримання належного професіоналізму лікарів, уникнення негативних наслідків від недостатнього рівня сформованості комунікативних компетентностей, що можуть спричинити порушення міжособистісних стосунків, комплаєнсу, конфліктності між ним та пацієнтом або його близькими родичами, потребує перегляду рівень підготовки додипломної та післядипломної медичної освіти.

Як видно із таблиці (табл. 1), результати соціологічного дослідження показників рівня вираженості у інтернів та значущості для них комунікативних компетентностей у лікаря-професіонала вказують на наявні певні розходження у оцінюванні.

Таблиця 1

Рівень вираженості комунікативних компетентностей у лікаря

№ З/п	Комунікативні компетентності лікаря	Рівень сформованості комунікативних компетентностей у балах (за п'ятибальною шкалою) ($M \pm m$)	Рівень значимості комунікативних компетентностей у балах (за п'ятибальною шкалою) ($M \pm m$)	Різниця в оцінюванні (%)	Рейтинг в оцінюванні
1	Знання і дотримання правил етикету, вихованість	4,32 ± 0,06	4,47 ± 0,09	5	7
2	Знання та використання вербальних та невербальних засобів комунікації	3,77 ± 0,06	3,43 ± 0,09	9,02	2
3	Знання традицій і звичаїв місцевості, де працює	3,64 ± 0,09	3,93 ± 0,10	5,55	6

4	Використання методів міжособистісної взаємодії та застосування правил ефективного спілкування	$3,80 \pm 0,07$	$4,27 \pm 0,09$	8,78	3
5	Знання та використання методів збору та передачі інформації	$3,93 \pm 0,06$	$4,38 \pm 0,09$	8,21	4
6	Вироблення партнерської позиції та спільного ухвалення рішення	$3,84 \pm 0,07$	$4,26 \pm 0,09$	8,10	5
7	Вміння прогнозувати ситуацію, в якій відбувається спілкування	$3,77 \pm 0,07$	$4,60 \pm 0,05$	11,33	1

Результати дослідження засвідчують недостатню сформованість ряду комунікативних компетентностей, що необхідні лікарю у професійній діяльності. Найбільшої уваги потребують такі із них, як: «знання традицій і звичаїв місцевості, де працює лікар» (3,64 бала), «уміння прогнозувати ситуацію, в якій відбувається спілкування» (3,77), «знання та використання вербальних та невербальних засобів комунікації» (3,77), «використання методів міжособистісної взаємодії та застосування правил ефективного спілкування» (3,80). Результати засвідчують, що знання особливостей традицій і звичаїв місцевості можна отримати з часом тільки за місцем безпосередньої роботи лікаря, а інші комунікативні компетентності – потребують подальшого розвитку та саморозвитку у лікарів-інтернів як у закладах післядипломної освіти, так і у подальшому – шляхом участі у заходах безперервного професійного розвитку відповідного тематичного спрямування.

Звертає на себе увагу різниця невідповідності в оцінюванні рівня вираженості та значущості комунікативних компетентностей у лікарів-інтернів, що встановлена нами за такими показниками як: «вміння прогнозувати ситуацію, у якій відбувається спілкування» (11,33 %), «знання та використання вербальних та невербальних засобів комунікації» (9,02 %), «використання методів міжособистісної взаємодії та застосування правил ефективного спілкування» (8,78 %), «знання та використання методів збору та передачі інформації» (8,21 %). Отримані результати висвітлюють ряд ключових проблемних комунікативних компетентностей, що необхідно безпосередньо формувати на різних етапах професійної підготовки лікарів.

Головні висновки. Комунікативна компетентність лікаря є базовою складовою професійної компетентності медичного працівника, а інтенсивне законотворче реформування у галузі охорони здоров'я, соціальний запит суспільства та мотивованість самих лікарів у власному професіоналізмі – підсилюють її значущість. Комунікативна компетентність допомагає лікарю адаптуватися у професійному середовищі, якісно виконувати професійні обов'язки, налагоджувати належну взаємодію «лікар-пацієнт», уникати конфліктів та непорозумінь, а також сприяє у формуванні комплаєнсу. Лікаряю-інтерну вона слугує інтегруванню та адаптації у професію, допомагає розширювати професійний світогляд, формувати соціальну та психологічну зрілість у процесі взаємодії з професійним середовищем.

Теоретичний аналіз наукових джерел засвідчує, що не існує чітко окреслених та визначених понять «комунікативна компетентність» і «комунікативна компетентність лікаря», а також їх структури. Можемо стверджувати, що комунікативна компетентність лікаря поступово формується протягом життя, а її основу становлять отримані базові теоретичні знання, практичні уміння і досвід, індивідуальні особливості особистості фахівця, його соціальна адаптованість до умов професійного середовища. Водночас вона

формується під впливом ряду соціальних, науково-технічних, економічних, та, у першу чергу, освітніх чинників.

Отримані результати соціологічного дослідження сприяли виявленню у лікарів-інтернів виражених ключових комунікативних компетентностей: знання традицій і звичаїв місцевості, де працює лікар; уміння прогнозувати ситуацію, в якій відбувається спілкування; знання та використання вербальних та невербальних засобів комунікації; використання методів міжособистісної взаємодії та застосування правил ефективного спілкування. Серед досліджуваних також встановлено найбільші розбіжності між вираженими та значущими комунікативними компетентностями за такими показниками як: уміння прогнозувати ситуацію, у якій відбувається спілкування; знання та використання вербальних та невербальних засобів комунікації; використання методів міжособистісної взаємодії та застосування правил ефективного спілкування; знання та використання методів збору та передачі інформації. Отримані результати демонструють основні проблемні питання на різних етапах підготовки майбутніх лікарів. Вони направляють на перегляд та переформатування системи післядипломної медичної освіти, відповідного тематичного наповнення, заходів БПР задля підтримання професіоналізму лікарів та належного надання ними медичних послуг населенню.

Перспектива подальших досліджень полягає у здійсненні ґрунтовного аналізу комунікативних компетентностей лікарів, розробці дієвих шляхів та ефективних освітніх програм з психології, медичної конфліктології задля якісної професійної підготовки у системі післядипломної медичної освіти та системі БПР, що сприятимуть підвищенню у лікарів професіоналізму, формуванню у них належних комунікативних компетентностей, якісному виконанню професійних завдань, допомагатимуть налагоджувати міжособистісну взаємодію «лікар-пацієнт», що впливатиме на рівень задоволеності населення якістю надання медичних послуг.

Список використаних джерел:

1. Анкваб М. Ф. Формирование профессиональной коммуникативной компетентности будущих врачей в условиях региона : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Владикавказ, 2012. 26 с.

2. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників Випуск 78 «Охорона здоров'я» : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 29.03.2002 р. № 117. Із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства охорони здоров'я. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va117282-02#Text>

3. Емельянов Ю. Н. Теория формирования и практика совершенствования коммуникативной компетентности. Москва : Просвещение, 1995. 183 с.

4. Краснов В. В., Уваркіна О. В., П'янківська Л. В., Костюк О. І., Кодлубовська Т. Б., Юрковська Л. Г. Січкоріз О. Є., Закрутько Л. І. *Моніторинг соціально-гуманітарних компетенцій лікаря у підготовці професійних медичних кадрів*: інформаційний лист про нововведення №2У-2017. Київ : УКРМЕДПАТЕНТІНФОРМ МОЗ України, Випуск 16 з проблеми «Соціальна медицина», 2017 р. 10 с.

5. Максименко С. Д., Заброцький М. М. Технологія спілкування (комунікативна компетентність учителя: сутність і шляхи формування). Київ : Главник, 2005. 112 с.

6. Мудрик А. Социализация человека как проблема. *Социальная педагогика*. 2005. № 4. С. 47–57.

7. Мудрик А. Б. Психологічні особливості комунікативної компетентності майбутніх психологів. *Сучасні проблеми практичної психології у Волинському регіоні* : матеріали VIII науково-практичного семінару, м. Луцьк, 24 жовтня 2013 р. Луцьк : Вежа-Друк, 2013. С. 38–40.

8. Муравьева О. Психология коммуникативной компетентности: Учебник. Томск. Изд-во Том. ун-та, 2012. 160 с.

9. Петровская Л. А. Компетентность в общении: социально-психологический тренинг. Москва : Издательство МГУ, 1998. 348 с.

10. Пиріг Л. А. *Медицина і українське суспільство*: зб. мед. публіц. пр. Київ : Б. в., 1998. 472 с.
11. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1341 (у редакції від 25.06.2020 р. № 519). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п#Text>
12. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 37-38. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
13. П'янківська Л. В. Роль комунікативних компетентностей в професійній діяльності лікаря. *Новітні чинники впливу на формування особистості фахівців системи охорони здоров'я* : матеріали XVIII міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 21 березня 2018 р.) Київ : КМУ, 2018. С. 141–143.
14. Сердюк А. М. та ін. Визначення компетенції в оцінці якості підготовки фахівців у системі безперервного професійного розвитку лікарів. *Україна. Здоров'я нації*. 2007. № 1. С. 118-123.
15. Хрусталеv Ю. М. Введение в философию. Ростов-на-Дону : Феникс, 1999. 544 с.
16. Юсеф Ю. В. Теоретичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх лікарів. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2013. Вип. 3. С. 187–194. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2013_3_22.
17. Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning. EUROPEAN COMMISSION. Brussels, 17.1.2018 COM (2018) 24 final 2018/0008 (NLE). 18 p. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:395443f6-fb6d-11e7-b8f5-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF
18. Towards the Assessment of Quality in Medical Education. World Health Organization. Geneva : WHO, 1992. 17 p.

References transliterated

1. Ankvab M. F. Formirovanie professional'noj kommunikativnoj kompetentnosti budushhih vrachej v uslovijah regiona : avtoref. diss. ... kand. ped.

nauk : 13.00.02. Vladikavkaz, 2012. 26 s.

2. Dovidnyk kvalifikatsiynykh kharakterystyk profesiy pratsivnykiv Vypusk 78 «Okhorona zdorov"ya» : Nakaz Ministerstva okhorony zdorov"ya Ukrayiny vid 29.03.2002 r. № 117. Iz zminamy, vnesenymy z-hidno z Nakazamy Ministerstva okhorony zdorov"ya. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va117282-02#Text>.

3. Emel'janov Ju. N. Teorija formirovaniya i praktika sovershenstvovaniya komunikativnoj kompetentnosti. Moskva : Prosveshhenie, 1995. 183 s.

4. Krasnov V. V., Uvarkina O. V., P'yankivs'ka L. V., Kostyuk O. I., Kodlubovs'ka T. B., Yurkovs'ka L. H. Sichkoriz O. Ye., Zakrut'ko L. I. *Monitorynh sotsial'no-humanitarnykh kompetentsiy likarya u pidhotovtsi profesiynykh medychnykh kadriv: informatsiynny lyst pro novovvedennya №2U-2017*. Kyyiv : UKRMEDPATENTINFORM MOZ Ukrayiny, Vypusk 16 z problemy «Sotsial'na medytsyna», 2017 r. 10 s.

5. Maksymenko S. D., Zabrots'kyy M. M. Tekhnolohiya spilkuvannya (komunikatyvna kompetentnist' uchytylya: sutnist' i shlyakhy formuvannya). Kyyiv : Hlavnyk, 2005. 112 s.

6. Mudrik A. Socializacija cheloveka kak problema. *Social'naja pedagogika*. 2005. № 4. S. 47–57.

7. Mudryk A. B. Psykholohichni osoblyvosti komunikatyvnoyi kompetentnosti maybutnikh psykholohiv. *Suchasni problemy praktychnoyi psykholohiyi u Volyns'komu rehioni* : materialy VIII naukovo-praktychnoho seminaru, m. Luts'k, 24 zhovtnya 2013 r. Luts'k : Vezha-Druk, 2013. S. 38–40.

8. Murav'eva O. Psykholohyya kommunykativnoyi kompetentnosti: Uchebnyk. Tomsk. Yzd-vo Tom. un-ta, 2012. 160 s.

9. Petrovskaja L. A. Kompetentnost' v obshhenii: social'no-psihologicheskij trening. Moskva : Izdatel'stvo MGU, 1998. 348 s.

10. Pyrih L. A. Medytsyna i ukrayins'ke suspil'stvo: zb. med. publits. pr. Kyyiv : B. v., 1998. 472 s.

11. Pro zatverdzhennya Natsional'noyi ramky kvalifikatsiy : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 23.11.2011 r. № 1341 (u redaktsiyi vid 25.06.2020 r. № 519). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п#Text>

12. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrayiny vid 01.07.2014 r. № 37-38. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

13. P`yankivs'ka L. V. Rol' komunikatyvnykh kompetentnostey v profesiyniy diyal'nosti likarya. *Novitni chynnyky vplyvu na formuvannya osobystosti fakhivtsiv systemy okhorony zdorov`ya* : materialy XVIII mizhn. nauk.-prakt. konf. (Kyyiv, 21 bereznya 2018 r.) Kyyiv : KMU, 2018. S. 141–143.

14. Serdyuk A. M. ta in. Vyznachennya kompetentsiyi v otsyntsi yakosti pidhotovky fakhivtsiv u systemi bezperervnoho profesiynoho rozvytku likariv. *Ukrayina. Zdorov`ya natsiyi*. 2007. № 1. S. 118 123.

15. Hrustalev Ju. M. Vvedenie v filosofiju. Rostov-na-Donu : Feniks, 1999. 544 s.

16. Yusef Yu. V. Teoretychni zasady formuvannya komunikatyvnoyi kompetentnosti maybutnikh likariv. *Pedahohichnyy protses: teoriya i praktyka*. 2013. Vyp. 3. S. 187–194. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2013_3_22.

17. Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning. EUROPEAN COMMISSION. Brussels, 17.1.2018 COM (2018) 24 final 2018/0008 (NLE). 18 p. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:395443f6-fb6d-11e7-b8f5-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF.

18. Towards the Assessment of Quality in Medical Education. World Health Organization. Geneva : WHO, 1992. 17 p.